

no nameće, ako to već nije prosuđivanje o radu koji *nije* svojstvo čovjeka, (zar bi čovjek mogao postati subjektom svjetske povijesti *radom* kad bi rad već uvijek bio svojstvo čovjeka?), nego naprotiv, čovjek svojstvo *rada*<sup>29</sup>.

Što bi bilo, na osnovi citiranog Marxovog teksta, bliže nego zaključiti da sam čovjek *biva po radu*, ali radu bez atributa „ljudski“? Jer, što u stvari sponira taj tekst, koji u „konkretnom“ elementu svjetske povijesti izriče ontologijsku tezu o identitetu esencije i egzistencije, nego da je *rad* „apsolut“ i „najviše biće“, da rad, u vidu samopostavljanja, omogućuje između ostalog, ne samo svjetsku povijest, u smislu sinteze prirodnog i povijesnog (u užem smislu), nego i samog čovjeka kao posrednika, kao radnika, u odnosu jednog bića (čovjeka) spram bića u cjelini („priode“)?

Tako apsolutno shvaćen rad, u najstrožem smislu riječi apsolut (to jest ono što je od svega odriješeno te ima samo uzrok u sebi, svoj vlastiti je uzrok, a nije učinak drugoga, po sebi je, a ne po nečem drugom), — kao što to dokumentiraju kasniji tekstovi, koji nisu na tom ontologijsko-metafizičkom ni-

---

<sup>29</sup> Na svoj način, u jednom tekstu, koji ovdje valja navesti, Engels je sasvim jasno, kao i inače, bez mnogo brige o konsekvencijama svog stajališta, izrekao: „Rad je stvorio čovjeka“, (MEW 20, Dietz, Berlin 1962, str. 444). Nekakav „dijalektički“ obrat — kojim bi se htjelo nadopuniti ovu tezu time što bi se reklo: da, s jedne strane, rad je stvorio čovjeka, ali s druge strane, čovjek stvara rad, — morao bi prije svega voditi računa o onome što u tom slučaju znači „stvaranje“ kao atribut rada, tako da bi se na izgled „dijalektičko rješenje“ pretvorilo u nemisaonu verbalistiku. Takvi obrati nisu, međutim, gola izmišljotina, nego ih zastupaju ozbiljni teoretičari.